

PROFESSORSBEFATTNINGENS OCH PROFESSORSTITELNS UTVECKLING I FINLAND

Veli-Matti Autio

Allmänt om terminologin

Gemensamt för de personer som tagits med i denna matrikel är ordet "professor" (från latinets professor), som i sin ursprungliga form betyder lärare. Framför allt har man med beteckningen syftat på universitetens och högskolornas högsta lärare som innehaft en tjänst vars namn härletts ur samma ord, dvs. en professur. I somliga europeiska länder har man använt beteckningen "professor" även om lärare tillhörande lägre tjänstekategorier. På senare tid har den vetenskapliga forskningens utveckling och det ökande behovet av praktiskt forskningsbaserat kunnande gett upphov till grundandet av från universiteten fristående forskningsinstitutioner, vilkas chefer och ledande forskare har jämförts med professorerna vid universitet och högskolor, antingen på så sätt att ordet "professor" direkt används som tjänstebeteckning eller en del av densamma (forskningsprofessor), eller så utgör ordet en titel som ansluter sig till en administrativ tjänstebeteckning (t.ex. avdelningsföreståndare, prof.). Professor används också som en renodlad titel som statsmakten "utan åtföljande egentlig tjänst" beviljat i synnerhet framstående vetenskapsmän och konstnärer, men även andra personer som förtjänstfullt verkat i kulturellt arbete. Även universiteten kan nuförtiden under vissa förutsättningar bevilja sina anställda professorstitlar. I det stora hela kan man säga att den i vardagsspråket allmänna termen "professor" speciellt på 1900-talet blivit, beträffande ordets innehåll, allt mer mångfacetterat.

Professorn vid Kungliga Akademien i Åbo

Universitetsväsendet har sitt ursprung i 1100-talets Sydeuropa, där speciellt italienarna var tidigt ute med att organisera både den medicinska (Salerno) och den juridiska (Bologna) undervisningen. Det var dock universitetet i Paris som, i och med att det omfattade flera vetenskapsområden, kom att utgöra en grundmodell för de universitet som senare grundades i Norden. I Paris studerade även flera finländare under medeltiden, och som känt hann Åbobiskopen Olaus Magni (d. 1460) under sin karriär verka som rektor för Parisuniversitetet t.o.m. i ett par repriser. Finländarnas intresse för studier utomlands ökade alltmer allteftersom nya universitet grundades på olika håll i Centraleuropa och i synnerhet i Tyskland. Speciellt universitetet i Rostock blev tack vare sitt gynnsamma geografiska läge mycket populärt bland finländska studerande.

I Finland blev begreppen universitet och professor mer bekanta bland folket först på 1600-talet, då Sverige i samband med sina stormaktssträvanden också ville satsa på rikets interna utveckling. Den växande förvaltningen behövde tjänstemän, och för att utbilda dessa grundades det universitet. Gymnasiet i Åbo, grundat 1630, omvandlades 1640 till ett universitet, benämnt Kungliga Akademien i Åbo, med fyra fakulteter och till en början med elva professorer. Av dessa placerades merparten i den enligt den akademiska hierarkin lägsta fakulteten, nämligen den filosofiska, som dock med tanke på den allmänna akademiska lärdomen ansågs vara viktigast. Till en början rekryterades professorerna huvudsakligen från moderlandet Sverige. Universitetet tilldelades rätt blygsamma resurser, vilket främst berodde på rikets långvariga, utmattande och ekonomiskt påfrestande krigföring i Centraleuropa.

I sin undervisning och forskning vid Kungliga Akademien i Åbo nådde professorerna en fullkomligt överlägsen ställning, som egentligen fått nya drag först i och med den utveckling som skett mot slutet av 1900-talet. Visserligen grundades det vid Akademiens filosofiska fakultet redan från första början två biträdande tjänster dvs. adjunktstjänster, vilkas befattningsbeskrivning till en början var rätt brokig (den omfattade också bibliotekarie- och sekreteraruppgifterna), och avlöningen var betydligt svagare än professorernas. Under den svenska tiden ökades antalet professurer i Åbo till sexton, då i synnerhet naturvetenskaperna utvecklades starkt genom de impulser som s.k. nyttans tidevarv gav upphov till. Också antalet adjunkter ökades till åtta.

Redan under tiden i Åbo hade några extraordinarie professorer och adjunkter fått anställning vid universitetet. Dessa hade rätt att föreläsa, men enligt utgiftsstaten var de inte berättigade till någon egentlig lön. Snarare var det fråga om en formell tjänstemerit med ett visst förväntat värde som kunde underlätta

utnämningen till en ordinarie tjänst då en sådan blev vakant. Extraordinarie professorer och adjunkter utnyttjades speciellt i situationer där den ordinarie tjänsteinnehavaren av någon orsak var förhindrad att sköta sin tjänst.

Att garantera professorernas utkomst är naturligtvis ett mycket viktigt, rentav centralt spörsmål för universiteten och högskolorna. Ändå har det knappast någonsin senare gett upphov till så mycken svett och möda som var fallet vid Kungliga Akademien i Åbo under dess första decennier. Visserligen hade Åboprofessorernas löner kalkylmässigt fastställts i pengar, men i själva verket användes pengar ännu i ringa mån, även om penningrörelsen med tiden blev allt vanligare. Lönen utbetalades i form av kronans tiondespannmål i vissa socknar, samt som skattepersedlar bestående av olika naturprodukter. Dessa samlades in från drygt tre hundra lantgårdar i Åbonejden; dessa utgjorde alltså ett slags skatteförläning för Akademien. Dessutom var professorerna i teologi och två professorer vid filosofiska fakulteten kyrkoherdar i vissa församlingar och kunde således åtnjuta sina pastorat. De övriga professorerna hade Akademiens lönehemman i Masku härad till sitt förfogande. Där kunde professorn med sitt tjänstefolk idka eget jordbruk, eller så kunde han ge hemmanet på arrende. Dessa prebendepastorat och -gårdar utgjorde en väsentlig del av professors avlöning, och i synnerhet pastoraten var eftertraktade, trots den stora arbetsmängd som de medförde. En professor-kyrkoherde måste också kunna finska, något som kunde vara ett förargligt hårt krav för de professorer som kom från Sverige.

Den egentliga skatten uppbars av akademiens räntmästare eller kvestor, och han bistods av fogdar. Eftersom det fanns litet pengar i rörelse, drev Akademiens bönder årligen stora boskapshjordar till Åbo, där kreaturen fördelades mellan löntagarna. Professorerna tog sin andel av djuren till eget bruk eller sålde dem. Systemet var tungt och gav ideligen upphov till tvister. Till exempel kunde kreatur som i räkenskaperna hade angetts vara av lika värde i praktiken visa sig vara av mycket olika kvalitet vad köttet beträffade och leda till skärmytslingar med föga "akademisk dignitet". Kvestorerna och fogdarna misstänktes lätt för ohederlighet, och detta inte alltid utan fog, och klagomål över böndernas dåliga bemötande kunde höras ända till Sverige. De tätt förekommande missväxtåren ledde lätt till oförmåga att betala skatt, och professorerna fick ibland nöja sig med bara halva lönen, och det hände att de inte ens fick detta.

1743 stadfästes en ny utgiftsstat som inte bara innebar en löneförhöjning utan också viktiga förändringar i systemet. Kvestorstjänsten avskaffades, och varje professor fick därefter själv uppbara skatten från det hemman som tilldelats honom. Om bonden på grund av missväxt eller av andra orsaker var oförmögen att erlägga skatt, kunde olägenheterna minskas genom att professorn erhöll subvention från Akademiens reservfond, som utökades med tillhjälp av lönepengar som inbesparats då tjänster varit obesatta. Professorn och bonden fick nu börja umgås socialt på ett sätt som mycket väl kunde vidga vyerna hos båda parterna. En professor med intresse för utveckling av jordbruket kunde med sina kunskaper vara till stor nytta för sin bonde. Kanhända denna växelverkan uppmuntrade Akademiens bönder att låta sina söner gå den lärda vägen, då även avstånden till Åbo var tämligen korta. På grund av bristfälligt källmaterial är det dock svårt att reda ut om så var fallet.

Drottning Kristinas privilegier gav den ålderstigne professorn möjlighet att bli pensionerad med professorslön samt professorsänkan nådårsförmånen för ett eller två år. Den medicinska vetenskapen var dock väldigt utvecklade på den tiden, och under den svenska tiden skördade döden professorerna ofta långt före "pensionsåldern". En del av professorerna lämnade Akademien och övergick till andra uppgifter, framför allt i kyrkans tjänst, och efter Stora ofreden blev många professorer kvar i Sverige. Under universitetets första sekel fanns det få emeritusprofessorer. Förordningen från 1739 bestämde att om någon professor för ålders skull eller av andra orsaker ej är i stånd att med behörig kraft till den studerande ungdomens nytta bestrida en professur, måste han lämna alla sina befattningar. För en förtjänstfull och långvarig tjänstgöring var han dock under sin återstående livstid berättigad till professorslön. Emellertid fanns det ännu ingen utsatt åldersgräns, och inte heller nu ville någon gärna avstå från sin professur. Utan tvivel var fastställandet av tjänstedugligheten också en känslig fråga som lämnade rum för tolkning, och det var inte lätt att ingripa i frågan, i synnerhet om vederbörande själv var ovillig att avstå från sin tjänst. Mot slutet av den svenska tiden fanns det vid Akademien ett flertal tjänstgörande professorer i sjuttioårsåldern, ja till och med ett par sådana som hunnit fylla åttio. När professorn i välthighet (eloquentiaeprof.) kanslirådet Henrik Hassel 1776 dog i en ålder av sjuttiosex, hade han gjort ett till synes oslagbart rekord i och med att han hade verkat som ordinarie professor utan avbrott i fyrtioåttio år.

Ryska tiden - en ryckig men god tillväxt

I slutet av 1700-talet hade Kungliga Akademien i Åbo börjat blomstra upp, vilket hade kommit till synes i och med ett allt större antal professorer, men denna utveckling som hade kommit till stånd under en längre tidsperiod bleknade dock i jämförelse med den förändring som Finlands förening med Ryssland 1809 snart ledde till. Ledningen för Kungliga Akademien i Åbo hade uttryckt sin välvilliga sympati för maktskiftet, något som kejsar Alexander I frikostigt belönade i och med en ny utgiftsstat från 1811, som i stor utsträckning baserade sig på en väsentlig minskning av de militära utgifterna. Utgiftsstaten höjde antalet professorer från sexton till tjugoochtt samt närapå fördubblade antalet adjunktstjänster till femton. Reformen innebar en avsevärd förhöjning av universitetets anslag överlag, i detta skede dock utan någon ändring av det på indelt beräkning baserade avlöningssystemet. Det blev till och med möjligt att ordna ett par "emerituslöner" i syfte att påskynda besättandet av tjänsterna. Detta var ett steg mot en tid då en professor kunde bli pensionerad vid fyllda sextio och med tjugofem tjänsteår bakom sig.

Den i rask takt växande lärarkategorin som kallades adjunkter hade dock ännu inte befast sin ställning. Inom kort befäste sig hos de akademiska fäderna uppfattningen att adjunktstjänsterna i alltför hög grad hade blivit "pensionstjänster", vilkas innehavare inte längre med tillräcklig energi ville utveckla sina kunskaper och färdigheter utan litade på att tjänstemeriterna i sinom tid skulle befördra dem till professorer. Denna uppfattning delades också av härskaren, och således avskaffades adjunktstjänsterna genom kejsar Nikolaj I:s statuter från 1852. Därefter lämnades kampen om professurerna åt docenterna, och deras vilja till idogt vetenskapligt arbete försökte man stimulera med hjälp av bättre stipendier. Visserligen hade adjunktutnämningarna förorsakat besvikelser, men pessimismen hade nog gått till överdrift. Några årtionden senare började man igen grunda adjunktstjänster, om än i rätt långsam takt.

Bristen på förtroende för systemet med adjunkter kom till synes även i samband med utnämmandet av extraordinarie adjunkter redan under den svenska tiden, under vilken systemet hade fått något slags fotfäste. Då docenten i grekiska språket och grekisk litteratur, sedermera professorn Axel Gabriel Sjöström 1821 utnämndes till extraordinarie adjunkt vid filosofiska fakulteten, blev denna också den sista utnämningen i sitt slag. Sedan universitetet flyttat till Helsingfors 1828 utnämndes inte längre en enda extraordinarie adjunkt.

I statuterna av år 1828 omnämndes en extraordinarie professor i ryska språket och rysk litteratur, och hans avlöning hade fastställts i utgiftsstaten. Detta banade vägen för en ny utveckling, låt vara att denna tjänst hade specialstatus. Det var knappast möjligt att finna en kompetent person till tjänsten någon annanstans än i Ryssland, och vem skulle nu ha velat komma därifrån om inte avlöningsfrågan hade varit i ordning. När adjunkten i matematik och fysik Johan Jakob Nervander 1838 blev föreståndare för det nya magnetiska observatoriet (den nuvarande meteorologiska institutet) i och med att han erhöll titeln extraordinarie professor och motsvarande professorslön, hade en ny och mera relevant modell för utvecklandet av professorsbefattningen sett dagens ljus. Den vetenskapliga utvecklingen och det allt större behovet av kompetenta lärare ökade trycket på grundandet av nya tjänster. Allt flera nya tjänster grundades som avlönade extraordinarie professorer. En del av dessa förvandlades senare till ordinarie professorer, medan en annan del utformades som personliga extraordinarie professorer. Detta var första steget mot den nuvarande modellen för professorer till vilka personer ofta kallas och som skraddarsys utgående från en viss disciplin, men det må påpekas att utnämningarna på den tiden alltid var bestående: det var inte tal om dagens modedefenomen, d.v.s. förordnande på bestämd tid. Det fördelaktiga i systemet var en viss smidighet. Avlöningen utgjorde en mindre utgiftspost jämfört med de ordinarie professurerna, och samtidigt kunde man ha ett öga på det i många fall nya läroämne som den extraordinarie professorn ansvarade för, samt se om det skulle mogna till ett ordinarie examensämne.

Mot slutet av autonomins tidevarv var professurernas kvantitativa utveckling gynnsam, vilket också kan sägas om avlöningen, där man 1875 slutgiltigt övergick från systemet med indelningsstat till kontant avlöning. När autonomi 1917 var till ända fanns det vid Helsingfors universitet 57 ordinarie och 29 extraordinarie professorer. Antalet adjunktstjänster var endast femton, men i fråga om denna lärarkategori hade man ju börjat om från nolläget efter de radikala nedskärningar som baserade sig på statuterna från 1852. Adjunkterna medräknade fanns det alltså cirka ett hundra professorer vid Helsingfors universitet då landet blev självständigt.

Helsingfors universitet kunde under nästan hela den ryska tiden ensamt stå för utbildningen av landets bildade klass. På grund av det mångfacetterade nationella uppvaknandet och en stark utveckling i näringslivet uppstod dock ett visst tryck mot indelning av undervisningen i sektorer. Den högsta agrorforstvetenskapliga undervisningen anknöts ännu (1896), trots många tveksamma åsikter, till Helsingfors universitet, men den högsta tekniska och ekonomiska undervisningen sökte sig en annan väg. Polytekniska

institutet blev 1908 Tekniska högskolan, som i inledningsskedet hade tjugo professorer. Utvecklingen inom den högsta ekonomiska utbildningen gick formellt så gott som i samma takt, ty studentklasserna i Suomen Liikemiesten Kauppaopisto fick utgöra grunden för den privata finska Kauppakorkeakoulu som inledde sin verksamhet 1911 i Helsingfors. Dess verksamhet utvecklades dock till professurnivå först på 1920-talet. I den unga självständiga statens regeringsform som fastställdes 1919 stadgades således endast utnämningsproceduren gällande professorerna vid universitetet och tekniska högskolan.

Självständighetstidens början - en alltmer komplicerad utveckling

Under självständighetstidens början utvecklades tjänstestrukturen vid Helsingfors universitet i rask takt. Det allt större antalet studerande krävde också allt fler lärare, men en del av tillväxten användes till språkpolitiska arrangemang, eftersom man strävade efter att säkerställa en tillräckligt omfattande högsta undervisning på både finska och svenska, emedan landet nu officiellt var tvåspråkigt. 1930 fanns det redan 87 ordinarie professorer vid Helsingfors universitet. Även antalet extraordinarie professorer hade ökat något (33) fastän tjänsterna i just denna grupp ivrigt omvandlades till ordinarie professorer. Också antalet adjunkter hade ökat från femton till tjugotvå.

Första världskriget hade dock drabbat professorskåren hårt i ekonomiskt hänseende. På grund av den starka inflationen var den välfärd som professorerna upplevt under autonomin nu ett minne blott. Enligt en kulturell anekdot hade en utländsk gästande professor himlat sig och sagt att han aldrig tidigare hade sett en så luggsliten skara lärda män som de professorer som satt och läste tidningar i lärarrummet vid Helsingfors universitet. En anekdot är en anekdot, men den torde ändå i hög grad belysa den verkliga situationen. Professorernas löner kunde först 1925 stabiliseras på en ny nivå, som dock förmodades motsvara bara två tredjedelar av lönerna före kriget. 1924 fastställdes professors pension till hälften av hans lön. Detta ledde till att de flesta professorer envetet höll sig fast vid sina tjänster till det sista, dvs. tills de fyllt sextiosju, eftersom de fruktade att pensionen skulle bli så liten, låt vara att deras förfaringsätt också kunde ha andra motiv.

Fastän professorskårens elitistiska prägel kom att blekna i ekonomiskt hänseende, bevarades den sociala uppskattningen bättre. Helsingfors universitet bibehöll sin obestridda ställning i den högsta undervisningen också mellan kriget. Det var dock inte längre det enda universitetet i landet, och även antalet specialhögskolor ökade, fastän det var oerhört svårt att få professorer till dem. I Åbo började man grunda universitet med starka lokal- och språkpolitiska argument som utgångspunkt, vilket först resulterade i grundandet av det privata svenskspråkiga universitetet Åbo Akademi 1918. Till en början hade det ett tiotal professorer. Det privata finskspråkiga universitetet Turun yliopisto grundades 1920 och inledde sin verksamhet 1922 med en ungefär lika stor professorskår som den svenska motsvarigheten hade. Beträffande inrättandet av professorer och utvecklingen av fakulteterna gick Åbo Akademi dock klart i spetsen, och först efter andra världskriget fick det finska universitetet övertaget i utvidgandet av verksamheten, huvudsakligen tack vare sin medicinska fakultet som grundades under fortsättningskriget.

1927 grundades det i Helsingfors en privat högskola kallad Svenska Handelshögskolan, och några av dess "äldre lärare" befordrades till professorer i mitten av 1930-talet. Också den andra svenskspråkiga handelshögskolan, Handelshögskolan vid Åbo Akademi, grundades 1927. Dess professorer sköttes till en början huvudsakligen av professorer vid Åbo Akademi och var på sätt och vis deltidstjänster. I Helsingfors grundades en läroanstalt vid namn Kansankorkeakoulu 1925. Namnet ändrades 1930 till Yhteiskunnallinen korkeakoulu (sv. Socialhögskolan), men först efter andra världskriget upphöjdes några av dess ordinarie lärartjänster till professorer. 1934 grundades i Jyväskylä Kasvatusopillinen korkeakoulu i anknytning till det gamla folkskollärarseminariet, och under senare hälften av 1930-talet hann denna pedagogiska högskola erhålla fyra professorer. Alltså var det rätt besvärligt för en hel del läroanstalter med beteckningen högskola att bli en verklig högskola, något som utan tvivel också hämmades av den ekonomiska depressionen på 1930-talet. Ändå hade en regional utveckling inom högskoleutbildningen blivit märkbar redan under mellankrigstiden.

Dynamisk tillväxt mot slutet av 1900-talet

Det långa och tunga andra världskrigets hämmande inverkan kändes länge, men det fanns ändå en gryende utveckling som så småningom ledde till en ny tillväxt. Folkets kunskapsörst blev allt starkare, och man ville bygga upp de efterkrigstida stora årsklassernas framtid på en allt gedignare utbildning. Som ett litet förspel till den nya tillväxten som började snart efter kriget grundades veterinärmedicinska högskolan i Helsingfors

1945 och den finska handelshögskolan i Åbo 1950. De stora masspartier som nu kommit till makten, bland dem i synnerhet Agrarförbundet som representerade den politiska centern, ansåg styrandet av de alltmer ökande utbildningsmöjligheterna vara en regionalpolitisk fråga av vikt. Till och med Helsingfors universitet, trött på utrymmesbrist och undervisning för allt större massor som det var, visade en viss beredskap att låta statsmakten rikta en del av resurserna också mot andra delar av landet. Efter ett långvarigt kommittéarbete och politiska tvister kunde man i slutet av 1950-talet fatta några betydelsefulla beslut. Uleåborg fick ett universitet och Pedagogiska högskolan i Jyväskylä nya tillväxtmöjligheter i och med grundandet av en filosofisk fakultet 1958. Yhteiskunnallinen korkeakoulu flyttades 1960 till Tammerfors, som erbjöd högskolan lovande expansionsutsikter. I Uleåborg satsade man på att hålla professorerna kvar på orten genom att t.o.m. skapa ett kommunalt system för bostadsstöd, som var i kraft till 1990-talet.

Regionalpolitiskt hade man till slutet av 1950-talet tagit ett stort kliv när det gällde beslutsfattandet beträffande högskoleutbildningen, men av olika orsaker dröjde det dock flera år innan den expanderande verksamheten hade kommit i gång riktigt ordentligt, och i synnerhet östra Finland var fortfarande utan högskola. På 1960-talet arbetade man således ihärdigt för att finna nya regionala lösningar. Beslutet gällande östra Finlands universitet - på sin tid arvtagaren till det universitet som det en gång var meningen att grunda i Viborg - var dock en politiskt känslig fråga, och resultatet blev att det tilltänkta universitetet delades mellan tre orter 1966. I Kuopio grundades en medicinsk-naturvetenskaplig och i Villmanstrand en teknisk högskola, medan Joensuu fick motta en högskola för lärarutbildning. I samma veva fick ännu Vasa en finskspråkig handelshögskola. Expansionsutvecklingen gynnade också de universitet och högskolor av den yngre generationen som redan var verksamma. Yhteiskunnallinen korkeakoulu i Tammerfors samt Pedagogiska högskolan i Jyväskylä hade blivit i den mån multivetenskapliga läroinrättningar att det nästan bara var fråga om en formalitet då de 1966 fick universitetsstatus. 1965 hade också Tammerfors fått en teknisk högskola, vilken efter att den första tiden ha verkat som filial till Tekniska högskolan i Helsingfors/Esbo i snabb takt utvecklades till en självständig högskola.

Då dessa beslut fattades var det alldeles nya uppskattningar av det verkliga utbildningsbehovet som ställts i förgrunden. Som idékläckare verkade en arbetsgrupp tillsatt av presidenten och ledd av Oiva Ketonen, och denna grupp ville framför allt effektivisera undervisningen och forskningen inom naturvetenskaperna. De så kallade stora årsklasserna hann dock inte dra nytta av de nya avgörandena i någon nämnvärd grad. Den politiska företagsamhet som drivit på besluten beträffande resursfördelningen fick snart nya dynamiska former. Efter riksdagsvalet 1966 kom den sk. folkfrontsregeringen till makten, och under dess beskydd började ungdomsradikalismen blomstra, något som också till en del gynnades av rikets högsta ledning. Kravet på demokratisering av beslutsfattandet inom utbildningen i hela dess vidd väckte en stormig debatt. Det ultimata alternativet, bättre känt under namnet en man - en röst -principen, fick professorerna vid universitetet och högskolorna på bakhasorna, så att de grundade ett eget förbund för att förstärka motståndet mot det nämnda alternativet. Denna kamp har skildrats av Mika Kallioinen i Professorsförbundets historik, och samma tema har också tangerats av Seikko Eskola i hans artikel i början av denna matrikel. En anmärkningsvärd följd av denna turbulenta tid var avskaffandet av de privata universitetet och högskolorna. De höll inte för det ekonomiska tryck som de nya uppgifterna hade medfört, utan en efter en gick de med på ett förstäljande. Åtminstone ville statsmakten inte motverka denna utveckling; i själva verket hade man ju övergått till en planekonomi som förutsatte en allt längre driven koncentration av styrningssystemen.

På 1970-talet fanns det alltså redan ett drygt tiotal universitet och högskolor som skulle dela på högskoleväsendets resurskaka. Den starkt växande nationalekonomin hade möjliggjort ett ymnighetshorn som kom utbildningen till godo, men inte heller detta var bottenlöst. Inom de gamla högskolorna knorrades det om de alltför knappa möjligheterna att få nya tjänster. Den ekonomiska tillbakagång som orsakades av den sk. oljekrisen avskräckte inte de politiska beslutsfattarna från att 1979 grunda ytterligare en vetenskaplig högskola, denna gång i Rovaniemi (Lapplands högskola). Den nationalekonomiskt sett ytterst gynnsamma 1980-talet bidrog dock till att förstärka de redan grundade enheterna. Det utvecklades också möjligheter för högskolor att utlokalisera någon del av sin verksamhet till filialer, vilket utgjorde ett substitut för de lokala högskoleprojekt som inte förverkligades. Högskolorna i Kuopio och Joensuu fick universitetsstatus 1984, och slutligen omvandlades också högskolorna i Vasa och Lappland till universitet 1991.

Vid samma tid bröts tillväxten dock av en hård ekonomisk depression, som genomgående ledde till drastiska nedskärningar, en omfördelning av resurserna och en koncentration av enheterna till större helheter. Depressionen ledde till både psykiskt och materiellt illamående samt svårigheter med att anpassa sig till den nya resultatstyrningen som efterlyste effektivitet och förmåga att förnya sig. Detta ledde bland de äldre professorerna till att allt flera ville "fly till ett liv som pensionär". Med andra ord, företeelserna inom universitetsvärlden motsvarade det som så många andra människor vilka upplevt depressionen fått erfara.

Vid sidan av de vetenskapliga högskolorna fick också den högsta konstundervisningen sin andel av expansionen, låt vara att också en del politiska passioner spelade en roll i sammanhanget. Den för den högsta musikaliska undervisningen ansvariga Sibelius-Akademien, grundad 1882 som ett musikinstitut och omvandlad till en privat högskola 1939, blev förstatligad 1979. Efter några lidelsefulla skeden såg Konstindustriella högskolan dagens ljus 1973, medan Teaterhögskolan grundades 1979. Finlands Konstakademis skola förstatligades 1985, då dess namn blev Bildkonstakademien, och i början av 1990-talet fick den även några professorer. Vid konsthögskolorna fanns dåför tiden drygt trettio professorer och biträdande professorer. På 1990-talet har den högsta konstundervisningen visat en god kvantitativ utveckling, för antalet professorer har mer än fördubblats allt sedan den stora depressionen började. Samtidigt har konsthögskolorna visat en iögonenfallande tendens att tillsätta professorerna för viss tid. Trycket på förverkligandet av kreativiteten är en realitet i konsten, och detta ger undervisningen i konst vissa marginalvillkor. Verksamheten präglas av en tendens till drastiska rytmväxlingar.

På 1990-talet expanderade högskoleväsendet ännu i och med grundandet av ytterligare en högskola. Den totala reformen av den militära utbildningen gav nämligen upphov till Försvarshögskolan, som är en högskola på professorsnivå och som samtidigt är den enda högskolan utanför undervisningsministeriets förvaltningsområde. De yrkeshögskolor som grundades på 1990-talet och som lyder under undervisningsministeriet har inga professorer.

Nya utmaningar inför det nya millenniet

Finland hade under loppet av 1900-talet utvecklats till ett modern västerländskt kulturland med hög teknologi. Detta innebar dock inte att man frigjorde sig från ekorrhjulet med en kontinuerlig utveckling utan tvärtom. Då Finland anslöt sig till Europeiska Unionen 1995 har detta våldsamt accelererat en internationalisering, färdad av en globalisering. Man har upptäckt att det även måste ske en ökad satsning på utbildning och forskning för att man skall hållas med i utvecklingen. Vid en internationell jämförelse har det finländska skolsystemet haft rentav lysande framgång, men det förefaller som om denna modell, inramad av samma "demokratiska jämlikhet", har frambringt mindre tillfredsställande resultat inom den högsta utbildningen och forskningen. Helsingfors universitet på 73:e plats, som det enda universitetet i Finland bland de bästa ett hundra universiteterna i hela världen, har väckt förvirring och debatt.

Det har de facto framförts häftig kritik mot att det finländska universitetssystemet har fastnat i en massproduktion av medelmåttor. Detta kan även ställas i relation till konstaterandet att relationstalet elev-lärare vid de finländska universiteterna har sjunkit under OECD-genomsnittet. Man har krävt större finansiell satsning av statsmakten på undervisning och forskning, men även rätt att mer effektivt än tidigare utnyttja externt, strategiskt och finansiellt stöd framför allt från näringslivet. Den pedantiska regleringen av statsmaktens resultatstyrning med "osthyvelnedskärningar" har likaså upplevts som betungande.

Den gällande trekvotsprincip som allt sedan 1970-talet varit gällande inom universitetens förvaltning har betraktats som alltför stel och begränsande för rektors befogenhet. Utomstående intressenter har för sin del alltför litet fått påverka inom universitetets förvaltning. Genom en ändring av universitetslagen (30.7.2004/715) har i själva verket för universitetet tillfogats en skyldighet att verka i samverkan med det övriga samhället samt att främja forskningsresultatens och den konstnärliga verksamhetens genomslagskraft i samhället. Det har föreslagits att en styrelse för universitetet, huvudsakligen bestående av utomstående skulle tillsättas, vilken tillsammans med rektor, som utses av denna, skulle svara för den strategiska och ekonomiska ledningen av universitetet. Åsikterna om huruvida en sådan reform utgör ett faktiskt hot mot universitetets autonomi för den traditionella undervisningen och forskningen, är otvivelaktigt mycket delade.

Även studenterna, som påstås studera alltför slapt och ofta arbeta utanför studierna, får sin beskärda del av den kritik som riktas mot den stagnerade utvecklingen på sistone. Allt tal om att återinföra terminsavgifterna och ett införande av studiesedelpraxis är motiverat framför allt för att skapa en drivfjäder och med hänvisning till en allt allmännare praxis internationellt. Studenterna, som man önskar placera i rollen av "en krävande kund", motsätter sig dock häftigt att man rör den avgiftsfria undervisningen.

Universitetens konkurrensutsättning, som lanserats utifrån affärlivet, har framför allt hört till den angloamerikanska kulturen. På den europeiska kontinenten har dess roll av tradition varit svagare. De ständigt ökade utvärderingarna av undervisningen och forskningen höjer givetvis betydelsen av konkurrens och konkurrensutsättning. Enligt mångens förmenande finns det redan för många universitet i Finland och vid dem

har det spritts ut enheter med en avtynande utveckling på grund av otillräckliga resurser. Till detta bidrar för sin del det faktum att en stor del av förutsättningarna för den egentliga utvecklingen har slukats av att man reparerat skadorna av den hårda depressionen på 1990-talet. I själva verket finns det nu tecken på en livligare integrationsutveckling. Huvudstadsregionens projekt för ett toppuniversitet, dvs. genom att samman slå Tekniska högskolan, Helsingfors handelshögskola och Konstindustriella högskolan är det mest omdiskuterade av de nya projekten. Dess tvärvetenskapliga, innovativa möjligheter betraktas som intressanta, å andra sidan förekommer det även en fruktan för att hänge sig åt "business".

Strävandena att höja forskningens nivå genom att konkurrensutsätta finansieringen har också fört med sig problem. Omloppet av statliga pengar via de olika nivåerna för forskningen har skapat "en projektbyråkrati" som verkar onödig. De betänkliga följderna därav har ytterligare ökat de akademiska snuttjobben och ett försämrat socialskydd för forskare med stipendier. De frågor som hänför sig till lönen och socialskyddet har även i övrigt varit heta och svåra frågor inom universiteten under många år. Totalreformen av statstjänsternas löner inleddes redan i början av 1990-talet, men det har gått ytterst trögt för det nya lönesystemet (NLS) att komma framåt vid universiteten. Först 2003 började ljus skönjas och slutligen 2006 kunde reformen genomföras för universiteten efter en hård armbrytning. Kärnidén med reformen är att fastställa lönen för en person utifrån uppgiftens kravnivå och en utvärdering av personens prestationsförmåga. Det har varit ytterst arbetsdrygt och smärtsamt att sammanjämka dessa.

Frågan om universitetsfolkets arbetstider har länge hållits under ytan, men småningom stigit upp som en beaktansvärd faktor. Statistikcentralen inledde 2004 den tredje undersökningen av universitetens tidsanvändning. Enligt dess resultat har arbetsmängden för de professorer som mest använder tiden för sina arbetsuppgifter kvarstått nästan oförändrad, liksom vid den föregående undersökningen 1991-92, eller i genomsnitt 47 timmar per vecka, av vilket 6 timmar under veckosluten. Professorerna vid konstuniversiteten är ännu flitigare, för de motsvarande siffrorna för dem är 49 och 7. Kanske en medfödd passion för konsten bidrar till detta, men även de unga professurerna kan ha sin andel i detta, dvs. innehavarna av tjänsterna visar flit för att höja värdesättandet av den konstnärliga högskoleutbildningen. Utnämningen av professorn i pianospel vid Sibelius-Akademien Erik T. Tawaststjärna till "Årets professor 2006" har de facto setts som en offentlig bekräftelse på att konsten vid sidan av vetenskapen har blivit myndig på det finländska universitetsfältet.

Undersökningen av tidsanvändningen ovan avslöjar att professorerna arbetar i mycket stor utsträckning på övertid, ty antalet veckotimmar enligt tjänstekollektivavtalet skulle vara 37 (1600 timmar per år). Samma undersökning ger fog för slutsatsen att en professor utför sitt eget egentliga forskningsarbete "som arbete på övertid". Klagan över den myckna tid som brukats för administrativa uppgifter är åtminstone till en del en överdrift, för det verkar som om den tid som åtgår till administrativa uppgifter håller på att minska. En systematisk uppföljning av arbetstiderna vid universiteten har på sistone starkt aktualiserats som "behov av att inrikta arbetstiden". Olika grunder för detta har framförts främst från arbetsgivare och finansärer. Organisationerna som oroats av frågan har för sin del framfört att de universitetsspecifika arbetsplanerna skall utvecklas och göras tillräckligt noggranna för att täcka även övervakningens behov.

Om nämnda undersökning av arbetstiden kan uppmärksamhet därtill fästas på ett undersökningsresultat som avspeglar en färsk tidsbild. I undersökningen utreddes även universitetsfolkets användning av e-post. Enligt den utförs i genomsnitt 18 procent av professorernas arbetsuppgifter per vecka genom att e-post begagnas, varvid skillnaderna mellan disciplinerna var små. Det totala genomsnittet för de arbetsuppgifter som sköts per e-post är 15 % för universitetens hela forsknings- och undervisningspersonal. Den nya kommunikationsformen verkar ännu söka sin slutliga plats, i synnerhet då man håller på att även göra användningen därav effektivare. Professorernas högre siffra än medeltalet hör utan tvivel till en del samman med deras stora arbetsbörd.

En blick på statistikerna (Tabellerna s. ?)

Tabell A (s. ?) ger ett tvärsnitt av antalet professurer vid universitet och högskolor under självständighetstiden. Tabellens totalsiffror inkluderar alla de ordinarie och extraordinarie, tidsbestämda och deltidsprofessurer och biträdande professurer som tas upp i statskalendern. Uppgifterna har sammanställts ur Statistiska årsböcker samt statskalendrarna, särskilt för 2006 ur den nyaste statskalendern 2007.

Tabell A har för första gången publicerats i professorsmatrikeln år 2000. Därefter har Tammerfors och Villmanstrands tekniska högskolor omvandlats till tekniska universitet. Den sista kolumnen i tabellen har ändrats att gälla år 2006, och därför har det tillkommit cirka 250 nya professorstjänster. Villmanstrands, Joensuu, Vasa och Lapplands universitet samt Konstindustriella högskolan och Bildkonstakademin har fått relativt sett mest nya professorer, men de stora universiteten intar dock tätplaceringarna i den volymmässiga tillväxten. Helsingfors universitet är, mätt i antalet professorer, nästan dubbelt så stort som därpå följande Åbo universitet. Det är dock skäl att påpeka att tabellen endast skapar en riktgivande allmän bild av utvecklingen för det antal professorer som verkar inom undervisningsarbetet. Frågan om hur effektivt tjänster har tillsatts och bestridits, kan svärligen besvaras enbart med statistiska uppgifter.

Om nämnda tabeller är det ytterligare skäl att påpeka att professorerna vid Handelshögskolan vid Åbo Akademi, av de tidigare, självständiga specialhögskolorna, i dag är professorstjänster vid Åbo Akademi. I förteckningen saknas helt Svenska social- och kommunalhögskolan (f.d. Svenska medborgarhögskolan) som inrättades 1943, och vilken sammanslogs med Helsingfors universitet 1984 och först därefter började få professorstjänster. De ingår i siffrorna för Helsingfors universitet 2006, liksom professorerna vid Veterinärmedicinska högskolan som verkat som självständig i 50 år, och vilka överfördes till den veterinärmedicinska fakultet som inrättades vid universitetet.

Uppgifterna i tabellerna B, C och D (s. ?) grundar sig på undervisningsministeriets KOTA-databas, vilken man började sammanställa i början av 1980-talet. Tabell B anger antalet universitetsanställda per universitet samt antalet professorer och den procentuella andelen av hela undervisningspersonalen år 2006. I tabell C finns samma uppgifter per utbildningsområde, för att bilden av professorskåren skall bli mer mångsidig. I professorsmatrikeln år 2000 granskades läget 1998 i tabellerna B och C. Utvecklingen har under knappt tio år varit jämförelsevis stabil. I de nyaste tabellerna D och E granskas generellt antalet och andelen kvinnliga professorer per universitet och utbildningsområde.

Andelen professorer (28,8 %, tabell C) av lärarkåren vid universiteten och högskolorna är i praktiken den samma som i motsvarande tabell för 2001 och som publicerades i den gamla matrikeln. Andelen kvinnliga professorer (tabellerna D och E) håller på att öka. Kvinnornas andel av professorerna var 18 % år 1998, dvs. på toppnivå i världen redan då. Enligt en rapport av EU-kommissionen, som då undersökte saken, var Finlands resultat inte helt äkta, eftersom resultatet på en gång höjdes med 5 procentenheter då de biträdande professorerna upphöjdes till professorer just år 1998. Det finns dock skillnader i sättet att räkna för de enskilda länderna. Kommissionen misstänkte att Finlands utveckling var t.o.m. långsam med hänsyn till hur länge jämställdheten mellan könen varit stadfäst genom lagstiftning i Finland. Trots misstankarna har antalet kvinnliga professorer gått upp med inemot 5,5 procentenheter från år 1998. Skillnaden mellan könen kommer uppenbarligen att alltjämt utjämnas, men hur snabb takten är beror mycket på vilket grepp kvinnorna får om de naturvetenskaplig-tekniska områdena som domineras av männen.

Problematisk brokighet i tjänstebeteckningar

Ovan har vi betraktat främst professorernas kvantitativa utveckling samt deras spridning vid olika högskolor och till olika orter. De egentliga professorernas antal har ökat relativt jämnt, och man har sett till att de centrala läroämnena har haft tillräckligt många ordinarie professorer. De extraordinarie professorer som grundades i slutet av den ryska tiden har under 1900-talet förlorat sin ställning. I synnerhet de permanenta extraordinarie professorerna har försvunnit ur bilden; ännu på 1960-talet hade det faktiskt grundats extraordinarie professorer vid Helsingfors universitet, men också dessa omvandlades till ordinarie professorer före 1970-talets utgång.

De personliga extraordinarie professorerna har varit segare, eftersom de till sin karaktär är smidigare. I någon mån har de också fått fotfäste vid båda universiteten i Åbo samt i enstaka fall även vid några andra högskolor. Emellertid kommer denna professorskategori att relativt snart gå till historien, ty på tio år har det inte utnämnts nya personliga professorer. Alla de professorer som blir vakanta överförs till ett slags "tjänstebank", en nyhet som tillkom på 1990-talet och som ger universiteten och högskolorna långtgående fullmakter att utgående från de egna behoven själva bestämma över sin tjänstestruktur.

Det nya systemet har medfört tidsbestämda och även deltidsprofessorer som i stället för att det normala ansökningsförfarandet iaktas kan tillsättas genom kallelseförfarande, och vilka med tanke på den disciplin som vederbörande professor skall representera skraddarsys för en lämplig person som sedan blir kallad till tjänsten. Det att så många tjänster tillsätts för en viss tid har dock också väckt motstånd och lett till maskningsaktioner som även fått aktiv uppbackning av Professorsförbundet. Just de tidsbundna tjänsterna präglas numera av en brokig praxis beträffande tjänstebeteckningen, eftersom även de tidigare tjänstförrättande och vikarierande professorerna nuförtiden tillhör den grupp av professorer som får sitt förordnande för en viss tid, och man har inte kommit på någon naturlig beteckning för dem. Det nya fenomenet deltidsanställda professorer har sitt ursprung i det faktum att externa instanser i allt högre grad har börjat understöda den undervisning och forskning som bedrivs vid universitet och högskolor, och detta har gett upphov till specialarrangemang gällande vissa professorers avlöning.

Den segaste kampen för ett enhetligare system gällande tjänstebeteckningar härrör dock från de biträdande professorernas (de tidigare adjunkternas) strävan att bli "riktiga professorer". Antalet biträdande professorer ökade kraftigt i synnerhet under den starka tillväxtperioden i slutet av 1900-talet, vilket ledde till att denna grupp utvecklades till en inflytelserik kategori av behöriga lärare med omfattande uppgifter och stort ansvar. Den enda skillnaden mellan dessa lärare och de egentliga professorerna var de förras svagare avlöning. Redan länge hade begreppet "adjunkt" väckt lättförståelig indignation. Då adjunktstjänsterna innehades av framstående vetenskapsmän, som i många fall hade förvärvat sig professorskompetens, var det naturligt att det slutgiltiga målet inte kunde vara annat än att vinna inträde i "professorkategorin". Det första, om än korta steget mot en förbättring av adjunkternas ställning togs 1949 i och med en förordning, enligt vilken en adjunkt skulle inneha en biträdande professors titel och värdighet. Genom en ny förordning från 1963 förenklades saken i och med att adjunktstjänsterna omvandlades till biträdande professorer.

Professorsförbundet, som grundades under den politiska turbulensen i decennieskiftet 1960/1970, antog från första början de biträdande professorerna som medlemmar, men till en början måste förbundet konstatera att beteckningen "professor av lägre löneklass", som förbundet självt försökte driva igenom, fick ett överraskande kyligt mottagande bland de egentliga professorerna. Det starkaste motståndet kom dock från finansministeriet som fruktade att reformen skulle leda till krav på lika lön för alla professorer. Den senare utvecklingen har dock gynnat en gradering av professorslöner. De som ville avskaffa beteckningen biträdande professorer kunde också hänvisa till det faktum att samma beteckning hade slopats i Sverige redan 1979. Den stora ekonomiska depressionen gav på 1990-talet nya impulser för en allt starkare inre kohesion inom hela professorskåren. Den nya lagstiftningen (lagen om tillsättning av tjänster 1992, förordning gällande behörighetsvillkor 1993, övergången till total arbetstid 1998) stödde utvecklingen i samma riktning, och i och med den nya universitetslagen förpassades beteckningen "biträdande professor" slutligen till historien.

Professorerna vid forskningsinstitutioner (s. ?)

Bland professorerna utgör de professorer som är verksamma vid forskningsinstitutioner en egen men rätt heterogen grupp, som i fråga om antal har ökat till litet över 200. Dess förhållande till professorskåren vid universiteten och högskolorna är å ena sidan av nödvång ganska närstående, för professorerna vid forskningsinstitutionerna har ju oftast fått sin vetenskapliga grundutbildning vid de inhemska universiteten och högskolorna och rätt ofta anslutit sig till deras lärarkår som docenter. Å andra sidan utgör den ämbetsverkspräglade befattningsbeskrivningen, som tjänar praxis vid forskningsinstitutet, ett visst fjärmande element. Vid forskningsinstitutionerna utförs mycket "beställningsforskning" av projektkaraktär, till vilket den traditionella universitetsforskningen länge har förhållit sig ytterst reserverat. Motsättningarna har dock på sistone mildrats av den anledningen att utbildningens och forskningens egna behov och den skärpta internationella konkurrensen tvingar forskarna till ett allt intimare samarbete.

Forskningsinstitutionerna har i hög grad organiserats på så sätt att de bedriver sin verksamhet i anslutning till vissa ministerier. Koncentrationen har även skapat tryck på att upprätthålla ett slags "professorsstatus". Cheferna för forskningsinstitutionerna och avdelningscheferna för stora enheter har av tradition haft värdigheten professor som hörande till tjänstebeteckningen. I detta avseende har det skett en tydlig differentiering i utvecklingen, där åtminstone reformandan i anslutning till depressionen på 1990-talet kan betraktas som en synlig faktor. Man ville klarare lösgöra den administrativa ledningen och forskningsarbetet från varandra vid forskningsinstitutionerna. Professorerna vid forskningsinstitutionerna är de facto i dag till en övervägande majoritet innehavare av forskningsprofessorer. Professorstitlarna för enheternas chefer har minskat, även om de finns en del sådana kvar av statusskäl. Särskilt gäller detta förvaltningsområdet för social- och

hälsovårdsministeriet, som på senaste tid har haft ett tydligt intresse av att utöka gruppen "professorer" vid forskningsinstitutionerna på bred front. Till saken torde bidra läkarnas "titelsjuka". Läkarna utgör ju en stark stamtrupp även bland sådana med professorsvärdighet som utnämns av presidenten.

I samband med universiteten finns det forskningsinstitutioner som sorterar under undervisningsministeriet och som verkar som relativt självständiga med vissa professorer. Det traditionella kravet på att en professor även skall undervisa, har just vid institutioner som verkar under undervisningsministeriet att klassen forsknings-/forskarprofessorer har befästs. Akademi professorerna vid Finlands Akademi eller akademins f.d. forskarprofessorer utgör i detta avseende ett undantag och en modell för hur de mest framstående professorerna anknyts till "den renodlade forskningen". Akademi professorerna, av vilka det i dag finns 40, har nästan utan undantag en professur även som en tjänst i bakgrunden vid något universitet, någon högskola eller forskningsinstitution. I fråga om konstnärsprofessorerna förefaller kopplingen till den högsta utbildningsanstalten på området sällan förverkligas. Detta är i själva verket den viktigaste anledningen till att endast ytterst få av dem som verkat som konstnärsprofessorer finns med i denna matrikel. Den unga konstundervisningen på högskolenivå och det ringa antalet undervisningstjänster som professor har för sin del bidragit till att konstnärsprofessorerna ännu svagt är representerade i den undervisningsbetonade professorsmatrikeln.

Professor som titel

Redan i början av denna artikel konstaterades att ordet "professor" även används som titel, och det ger också anledning till en viss gränsdragning beroende på om titeln även är anknuten till en professur eller åtminstone till en tjänst som kan anses motsvara en sådan. Bruket av professorstiteln som en ren hederstitel har sina rötter i det urgamla rangrullesystemet, i vilket de personer som ansvarar för samhälligt betydelsefulla uppgifter har rangordnats i vissa kategorier. Deras medlemmar har av hävd kunnat åtnjuta vissa förmåner och rättigheter. Systemet har även inbegripit hederstitlar och olika hederstecken. Rangrullesystemet har också ofta stött på motstånd, i synnerhet under tider då kraven på samhälligt jämlikhet har varit framme, men globalt sett har systemet visat sig vara seglivat och mer eller mindre offentligt kunnat styra de hierarkiska klassificeringarna.

Under den svenska tiden godkändes den första rangrullan 1672, sedan adeln under en längre tid krävt en sådan. Större betydelse fick dock först den allmänna rangstadgan som 1714 fastställdes av Karl XII. Också den var starkt aristokratisk och gynnade de adliga som tjänstgjorde vid hovet eller i armén. Det fanns rentav fyrtio klasser. Professorerna kom på sladden i detta system, dvs. de placerades i klass 36 i jämbredd med ryttmästare, kaptener, hovjunkrar och gardeslöjtnanter samt livdrabanternas vice korporaler (!). Prästerskapet saknades helt i rangrullorna. Systemet var rörligt, vilket bevisas av att man dock redan på 1600-talet genom kungliga påbud hade framhåvt att det högsta prästerskapet dvs. biskoparna, superintendenterna, teologie doktorerna och professorerna jämställdes med adeln "på grund av den ära som deras tjänster medförde".

Under ryska tiden gjordes rangrullesystemet åskådligare, även om det tog flera år innan det traditionella svenska och det ryska systemet hade sammansmälts. Den nya rangordningen tillkom först 1826 och hann till och med förnyas några gånger under den ryska tiden (1860, 1880, 1897). I alla fall kom antalet rangklasser enligt den ryska praxisen att vara endast fjorton. Professorn placerades till en början i klass 8, i ordningen från 1897 i klass 6, med andra ord redan på samma nivå som en officer av överstes rang. Av de civila titlarna finner vi nu i samma grupp kollegierådet, kanslirådet, kammarrådet och arkiatern. Den extraordinarie professorn hörde i likhet med bl.a. hovrådet till klass 7, universitetsadjunkten samt bl.a. kustoserna och kollegieassessorerna till klass 8.

Dessa rangordningar har med vissa ändringar lämnat sina spår också i tolkningarna av den år 1927 stiftade lagen om stämpelskatt för hederstitlar, m.a.o. i titlarnas penningvärde. Ännu på 1700- och 1800-talen hade ett flertal ansedda professorer belönats med kanslirådstiteln, men utvecklingen har sedermera lett till att kanslirådstiteln förlorat i betydelse jämfört med professorstiteln. Numera torde det knappast finnas en professor som på allvar skulle drömma ens om en kammarrådstitel, och de flesta torde inte ens ha hört talas om hovrådets titel och värde.

Under såväl den svenska som den ryska tiden innehades professors titel och värde huvudsakligen av universitetets egna anställda. Den överlägset största delen av hederstitlarna beviljades egna lärare vid Kungliga Akademien i Åbo och dess efterträdare Helsingfors universitet.

Framför allt gällde detta adjunkter och senare, då adjunktstjänsterna slopades för några årtionden, meriterade äldre docenter som ofta också hade skött professurer temporärt. Toppen av den lärda bildningen var smal, och det elitistiska och introverta universitetet hade knappast någon särskild lust att tala för en frikostig spridning av professorstitlarna till det omgivande samhället. De första tecknen på en mångsidigare utveckling uppenbarade sig dock 1821, då Carl Christian Böcker (1786-1841) erhöll professors titel och värdighet. Visserligen hade Böcker endast avlagt den för blivande tjänstemän avsedda kameralexamen vid Kungliga Akademien i Åbo, men han hade erhållit hög renommé genom sitt livsverk som långvarig sekreterare för Finlands hushållningssällskap och som en framstående författare av verk i ekonomi. Från och med slutet av seklet började professorstitlar allt oftare beviljas framstående konstnärer, ledande pedagoger och då i synnerhet normallyceernas rektorer och överlärare, samt överläkare vid stora sjukhus. Den som erhöll titeln hade ofta doktorerat vilket gjorde universitetet medgörligare och fick det att förorda beviljandet. Det fanns dock ett speciellt drag i det bruk som blev allmänt mot slutet av autonomins tid: titeln beviljades speciellt en del läkare i form av "extraordinarie professor". Kanske man här ville återuppliva den extraordinarie professors titel som var bruklig vid Kungliga Akademien i Åbo men som inte medförde någon professur. Till och med den första professorstiteln som beviljades i det självständiga Finland 1918 hade formen "extraordinarie professor" då den beviljades Woldemar Backman, en framstående forskare och stadsläkare i Vasa. Ifall meningen med detta något konstiga tillägg till hederstiteln var att undvika en förväxling med "riktiga" professorer, var dess ändamålsenlighet rätt tveklaktig, då allt flera professurer vid universitetet grundades uttryckligen som extraordinarie professurer. Inte heller tillägget "h.c." (honoris causa) som professorerna med hederstitel ibland använder i samband med titeln har kommit i allmänt bruk. En missvisande faktor är också det att universitetet använder samma förkortning i samband med hedersdoktorat.

I det självständiga Finland har presidenten hittills beviljat cirka 950 professorstitlar. Under 1918-1944 blev antalet just och just över ett hundra, och den verkliga tillökningen har således ägt rum först efter de senaste kriget. I synnerhet mitten av 1960-talet utgjorde en vändpunkt, för då beviljades årligen cirka tjugo professorstitlar mot knappt tio under de tidigare åren. Toppen nåddes 1982, då presidenten beviljade 35 professorstitlar. Denna toppsiffra är så markant att man ohjälpligen kommer att tänka på ett samband mellan den och presidentskiftet. Under sin långa period hann Urho Kekkonen bevilja långt över 400 professorstitlar, och toppsiffran kunde således snarare förklaras med förändringarna i den allmänna politiska atmosfären och "intelligentiernas anti-kekkonenska stämningar" än med att Kekkonen under sina sista år skulle ha snålat med beviljandet av professorstitlar. Antalet titlar som president Mauno Koivisto beviljade blev också jämnare genast efter 1982.

Sedan självständighetens första årtionden har beviljandet av professorstitlar förändrats också i det avseendet att medan titeln tidigare "köptes" åt chefen för en vetenskaplig forskningsinstitution eller åt institutionens avdelningschef som också ofta hade professorskompetens, har den genom en ny förordning i allt högre grad automatiskt tillfallit vederbörande. I praktiken är lösningen smidigare och ekonomiskt sett av ringa betydelse med tanke på hur litet stämpelskatten för titeln inbringar. I alla fall är den stämpelskatt som uppbärs i samband med beviljandet av professorstiteln avsevärt lägre för en person i statlig eller kommunal tjänst än för någon som är verksam inom den privata sektorn.

På 1990-talet fick universitetet och högskolorna en allt mer omfattande autonomi, vilket också gav beviljandet av professorstiteln helt nya drag. Förordningen från 1993, gällande högskoleanställdas behörighetsvillkor och uppgifter, ger nämligen högskolorna möjlighet att bevilja chefen och forskningschefen för en forskningsinstitution vid vederbörande högskola rätten att använda professorstiteln. Av speciella skäl kan högskolan dock bevilja denna rätt även åt någon annan person i dess tjänst. Tillsvidare har högskolorna dock endast i ringa mån använt sig av denna möjlighet.

Allmänt taget finns det ett stort antal såväl tjänste- som titelprofessorer i vårt land, och eventuellt kan vi redan tala om ett slags inflation. Man har dock inte gjort någon grundlig undersökning av den uppskattning som professorerna i våra dagar åtnjuter. I några gallupundersökningar som pressen låtit göra har man funnit tecken på att professorerna inte längre skulle uppskattas lika mycket som i den undersökning som Urho Rauhala gjorde på 1960-talet, men att denna uppskattning dock fortfarande skulle vara mycket hög. Efter den svåra ekonomiska depressionen i början av 1990-talet har betydelsen av "kunnande" framhävt allt

starkare, och således kunde man tänka sig att de högt utbildade professorerna även i fortsättningen skulle åtnjuta en hög social uppskattning.